

УДК 330.341

Жемба А. Й.,*кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародної економіки Національного університету водного господарства та природокористування***СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНИХ ФАКТОРІВ
НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

У статті розкрито інноваційний характер системних глобальних трансформацій та їх вплив на економічне зростання. Визначено передумови інноваційного розвитку України, з'ясовано принципи та обґрунтовано основні механізми формування державної інноваційної політики з урахуванням впливу чинників глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, інновація, світове економічне зростання, державна інноваційна політика.

В статье раскрывается инновационный характер системных глобальных трансформаций и их влияние на экономический рост. Определены предпосылки инновационного развития Украины, выяснены принципы и обоснованы основные механизмы формирования государственной инновационной политики с учетом влияния глобализации.

Ключевые слова: глобализация, инновация, мировой экономический рост, государственная экономическая политика.

The innovative nature of the system of global transformations and their impact on economic growth are demonstrated in this article. The conditions for innovation development of Ukraine are defined, clarified the principles and reasonably basic mechanisms of the state innovation policy based on the impact factors of globalization.

Key words: globalization, innovation, global economic growth, public innovation policy.

Постановка проблеми. Стале економічне зростання в умовах якісних науково-технологічних зрушень, посилення міжнародної взаємодії в інноваційному середовищі, формування геополітичної й гео економічної стратегій розвитку країн-лідерів, які ґрунтуються на реалізації глобальних інноваційних переваг, досягаються в результаті постійної технологічної модернізації національних господарств з масштабним залученням "людського капіталу", зміцненням технологічних мікро- та макрозв'язків з інноваційно активними суб'єктами світової економіки. Водночас окремими країнами реалізуються достатньо ефективні імітаційні моделі інноваційно спрямованого розвитку, хоча багато країн через низку об'єктивних і суб'єктивних причин стали інноваційними аутсайдерами в контексті постіндустріальних критеріїв і параметрів.

Наявний науково-технологічний потенціал України в координатах сучасного стану і перспектив її соціально-економічного розвитку зумовлює необхідність кардинального оновлення підходів до формування і реалізації державної інноваційної політики, удосконалення національного менеджменту в напрямі стимулювання макроекономічної інноваційної політики та реальної мотивації українських підприємств до науково-технологічного оновлення. При цьому принципово важливим є поглиблений аналіз і врахування впливу чинників глобалізації на особливості інноваційного процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам інноваційного розвитку соціально-економічних систем присвячені дослідження вітчизняних і закордонних учених. У роботах Д. Белла, О. Гоффлера, Н. Кондратьєва, Г. Менша, М. Портера, Д. Робертсона, А. Шпітгофа простежується ідея переваги науково-технічних детермінант у моделях економічного розвитку. Питання формування і розвитку національної інноваційної системи аналізуються у роботах таких вчених, як А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кредісов, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, С. Мочерний, А. Рум'янець, С. Савельєв, А. Філіпенко, В. Чужиков та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення інноваційних чинників економічного розвитку в умовах глобалізації, а також обґрунтування на цій основі головних напрямів удосконалення державної інноваційної політики України.

При вирішенні поставлених завдань у роботі були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, серед них: загальнонаукові методи аналізу та синтезу, системного узагальнення, класифікаційно-аналітичні методи аналізу та порівняльного аналізу. Об'єктом дослідження виступили інноваційні процеси, які в умовах глобалізації не тільки інтегрують світогосподарські зв'язки, але й диференціюють їх у міжкраїновому, регіональному, цивілізаційному планах. Предметом дослідження є інноваційна діяльність суб'єктів глобалізованої економіки, її регулювання і мотиваційно-результативне стимулювання у контексті інтересів національного сталого і безпечного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасні гео економічні та техніко-технологічні зміни здійснюють суттєвий вплив на процеси інтернаціоналізації у напрямі формування глобального інноваційного середовища, ознаками якого є: цілеспрямованість у розповсюдженні знань і технологій, розширення взаємовигідного науко-

во-технічного співробітництва і розвиток зв'язків між державним і приватним секторами, науково-дослідними центрами і міжнародними організаціями для сприяння швидкому освоєнню досягнень НТП; регіональна спеціалізація, що досягається шляхом організації регіональних інноваційних центрів і реалізацією спільних інноваційних програм; конфліктність корпоративних, національних і міжнародних інтересів соціально-економічного розвитку, яка викликана постійною боротьбою за технологічне лідерство на світових ринках; суперечність через різноспрямованість корпоративних і національних стратегій у інноваційній сфері; мінливість ознак і властивостей протягом обумовленого часу внаслідок взаємодії різних інституційно-регулятивних структур національного і міжнародного рівнів; гнучкість завдяки адаптації до умов ведення ефективного інноваційного менеджменту; кумулятивність як здатність накопичувати знання й інформацію – ключовий ресурс економічного розвитку та конкурентоспроможності на інноваційній основі.

Інноваційними параметрами глобалізації виступають: питома вага інноваційної продукції, науково-технологічних і інформаційних послуг, комерційного науково-технологічного обміну у світовому ВВП й експорті; частка новітніх, удосконалених та ресурсозберігаючих технологій у загальному їх обсязі; ступінь стандартизації й уніфікації продукції і послуг [1, с. 14].

У розвинутих країнах світу здійснюється активна державна підтримка інноваційної діяльності, орієнтація національної економіки на науково-інноваційний розвиток, державна фінансова підтримка інноваційних процесів, стимулювання інновацій через встановлення пільгового оподаткування, надання кредитів, розвиток науково-дослідної та інноваційної інфраструктури, створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату. Подібний підхід до розвитку інновацій є характерним і для низки країн, що розвиваються, таких, наприклад, як Китай і Індія. Особлива увага приділяється сприянню відкриттю та розвитку мережі технологічних парків і бізнес-інкубаторів [1, с. 24].

Серед пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності для США, Великобританії, Німеччини, Фінляндії та низки інших розвинутих країн є проведення космічних досліджень, розвиток енергетичної галузі, сфери охорони здоров'я, біотехнології, інформаційних та комп'ютерних технологій. Індійська національна інноваційна система пріоритетні позиції зосередила в галузях інформаційних технологій і програмного забезпечення, розвитку біотехнологій та космічній сфері. Для Китаю провідними є хімічна і нафтохімічна галузь, машинобудування, приладобудування й автоматика, біотехнології і мікробіологія та ін. Розвиток міжнародних економічних відносин, що сьогодні охоплюють торгівлю, рух капіталу, міграцію робочої сили, виробничу кооперацію, валютну взаємодію, призводить до формування усталених каналів системної мікро- та макровзаємодії із якісно новими характеристиками, властивостями й принципами функціонування структурних елементів світового господарства та його інституцій. Інтернаціоналізація інноваційної діяльності, проявляючись у взаємопроникненні національних науково-технологічних потенціалів і державних систем управління їх розвитком, міждержавній та наддержавній уніфікації й гармонізації організаційно-правових регуляторів науково-технологічних зв'язків, міжнародній спеціалізації та кооперації на всіх етапах НДДКР зумовлює модель міжнародного економічного співробітництва.

Країни – інноваційні лідери масштабно та ефективно здійснюють інноваційну діяльність, роблять найбільший внесок у світовий інноваційний процес. Індикаторами визначення лідируючих позицій є: кількість зареєстрованих патентів (на країни Західної Європи, США та Японію припадає 85% загальносвітової кількості патентних заявок, що подаються); частка, яку займає країна у світовому ринку інновацій (США – 36, Японія – 20, Німеччина – 16, Росія – 1 і Україна – 0,2%); обсяги високотехнологічної продукції (розвинені країни світу забезпечують 85-90% приросту ВВП за рахунок цієї продукції); обсяг експорту інноваційної і високотехнологічної продукції; ефективність фінансових вкладень у сферу НДДКР; кількість інноваційно-активних компаній і підприємств – (США, Японія, Великобританія – 70-82%, Україна – 10,0%); кількість та ефективність інноваційно-виробничих структур (кількість технопарків у США – понад 160, в Україні – 5); питома вага чисельності дослідників у загальносвітовому показнику (США – 18,9%, Японія – 11,9%, країни Близького Сходу – 1,6%); частка витрат на НДДКР у ВВП і ВВП на душу населення (у США – близько 800 дол., в Японії – близько 700 дол., в Росії – близько 60 дол. й Україні – 8 дол.); частка національних витрат на НДДКР у загальносвітовому показнику (США – 36,2%, Японія – 15,1%, країни Африки – 2,5%). Ці параметри визначають високий рівень і сталий характер національної конкурентоспроможності розвинених країн світу (США, Японія, Німеччина, Франція, Великобританія, Фінляндія та ін.) [1, с. 78].

Дослідження геополітичної і гео економічної стратегій США показують їх багаторічну спрямованість на світове лідерство, збереження домінуючих військово-політичних, науково-технологічних та економічних позицій на міжнародній арені, забезпечення сталого характеру безпечного економічного розвитку. Інноваційну діяльність стимулює, насамперед, сприятливе висококонкурентне бізнес-середовище.

Модель інноваційного процесу в Японії заснована на лідерстві великих корпорацій, які володіють значними ресурсами й інтенсифікують інноваційний процес. Характерними рисами японської моделі є значна

державна підтримка, співпраця державних структур і корпорацій, налагоджена система комунікацій та обміну інформацією, кооперація і конкуренція корпорацій на різних етапах інноваційного процесу [1, с. 8].

У країнах Європи інноваційний процес характеризується значними відмінностями. Невід'ємною його рисою у різних країнах є значне державне втручання (національні та наднаціональні інститути) і міжнародна міжфірмова кооперація та спеціалізація у сфері НДДКР, що зумовлено успіхами регіональної інтеграції і формуванням загальноєвропейського науково-дослідного простору.

Активне світове економічне зростання, що передувало кризі, було зумовлене прагненням підвищення ефективності виробництва за рахунок інтенсифікації інноваційної діяльності. Прискорення в XXI ст. глобалізаційних процесів призвело до швидкого поширення інноваційних досягнень серед багатьох країн, активну інноваційну позицію серед яких посіли й провідні країни, що розвиваються.

Економічна позиція таких країн значно зміцнилась, що не могло не призвести до перерозподілу сил у світовому господарстві. Так, частка країн, що розвиваються, у обсягах світового ВВП стрімко збільшується з 31,4% у 2000 році до 37,2% у 2011 році. Обсяги реального ВВП таких країн значно зросли в період з 2000 до 2011 року. До основних представників світогосподарського економічного зростання можна віднести Китай, Бразилію, Індію і Росію. Реальне ВВП таких країн за темпами зростання значно випереджає США і Японію, а також деякі розвинуті країни Європи. За обсягами реального ВВП у 2011 Китай займає третє місце у світі, а темпи його зростання за 2000–2011 роки становили 315%. Найвищі темпи зростання ВВП за цей період демонструє Росія (373,89%), майже в 1,5 раза збільшився реальний ВВП Бразилії і в 1,8 раза – Індії. У 2011 році США виробила 25,3% світового ВВП, Японія – 9%, на частку Китаю припадає більше ніж 8,8% [2]. Навіть у кризовий період 2007–2009 років Китай демонструє позитивні темпи зростання, займаючи позицію країни з найдинамічнішим розвитком, у той час як США швидко втрачає свій рейтинг.

Країни, що розвиваються, зобов'язані своїм успіхом проведенню активних інвестиційно-інноваційних процесів, залученню іноземних інвестицій, інтенсифікації науково-дослідних розробок. Проаналізуємо частку витрат на дослідження і розробки серед світових лідерів у галузі інновацій.

Майже 35% світових інноваційних витрат у 2011 році здійснювали США, на європейські країни припадає 24,1%, тоді як на частку Японії – 12,6%. Частка найбільшого світового лідера в галузі витрат на дослідження і розробки, США, скоротилась з 1995 року на 3,7%. Активно нарощує витрати на дослідження і розробки Китай – 11,2% світових витрат у 2009 році [3]. Таким чином, країни, що розвиваються, набувають активної ролі в розвитку світових інноваційних процесів.

Однією з основних особливостей розвитку світового господарства в галузі інновацій за останні роки стало зростання обсягів витрат на дослідження і розробки серед країн з перехідною економікою. Поширення глобалізаційних процесів зумовлює переміщення в них крупними транснаціональними корпораціями як розвинених країн, так і тих, що розвиваються, науково-дослідних лабораторій та інноваційних центрів. Серед основних отримувачів інвестиційних надходжень можна виділити Індію і Китай, які за оцінками експертів [4, с. 11] у недалекому майбутньому можуть стати альтернативними центрами сплеску економічного розвитку.

Фінансування інноваційних процесів є одним із найважливіших аспектів розвитку інноваційної діяльності. Світові експерти у галузі інновацій стверджують, що успішній інноваційній економіці необхідно тримати обсяги фінансування науки та науково-дослідних робіт на рівні не менше 2% ВВП. Аналіз питомої ваги витрат на фінансування досліджень і розробок у відсотку до ВВП провідних країн світу дає можливість визначити тенденцію зростання частки ВВП, що спрямовується на фінансування НДДКР, розвинених країн світу. Для країн Євросоюзу зростання показника інноваційних витрат до ВВП країни у період 2000–2011 років сягнуло 8%, в той час як США більш активно вкладає кошти у НДДКР – показник збільшився на 11,7%. Поряд з деякими розвиненими європейськими країнами, такими як Швеція і Фінляндія, Японія інвестує в дослідження і розробки більше 3,4% ВВП: з 2000–2011 років частка її інноваційних витрат до ВВП зросла на 18,2% [5].

Розглянемо основні джерела фінансування інноваційних процесів. Так, європейські країни на 57,1% фінансують дослідження і розробки коштами приватних бізнес-інвесторів, тоді як, наприклад, у Японії бізнесом фінансується 77,1% всіх подібних робіт. Для США важливим залишається фінансування інновацій державними коштами – 27,7% у 2010 році [5].

Для європейської інноваційної системи характерним є наявність значної частки державної підтримки у фінансуванні досліджень і розробок – 34,4% всіх інноваційних витрат. Розвинені країни Євросоюзу активно залучають кошти іноземних інвесторів, в тому числі транснаціональних корпорацій США та інших країн світу.

На активність та обсяги інвестиційних процесів в інноваційній сфері в умовах глобалізації економіки впливають темпи та динаміка прямих іноземних інвестицій. Провідну роль у здійсненні прямих іноземних інвестицій займають транснаціональні корпорації (ТНК). Лідруючі позиції за обсягами прямих іноземних інвестицій займають США, які мають близько 200 закордонних дослідницьких організацій, розмішених в Японії, Канаді, Великобританії, Франції, Німеччині. Серед нових індустриальних країн можна виділити ТНК, розташовані у Сінгапурі, на Тайвані, у Китаї та в Індії [6, с. 146].

Перерозподіл світового економічного простору у секторі прямих іноземних інвестицій спричинив скорочення частки розвинених країн на 15% у бік країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою.

Тенденції розвитку інвестиційної активності та інноваційних процесів у світовій економіці свідчать про зростаючу роль провідних країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, таких як Китай, Бразилія, Індія, Росія і частково Казахстан.

Інноваційна система країн з перехідною економікою та тих, що ще розвиваються, за винятком вже вище зазначених, характеризуються незначною роллю держави у процесі регулювання інновацій, слабкою державною підтримкою інвестиційно-інноваційних заходів, відсутністю дієвих стимулюючих механізмів. До таких країн можна зарахувати країни Східної Європи та СНГ, Латинської Америки (за винятком Аргентини, Мексики), Африки (окрім деяких країн Південної Африки) [7, с. 23]. Нерозуміння значення інвестиційно-інноваційної діяльності в процесі зростання національної конкурентоспроможності призводить до того, що такі країни реалізують свій інноваційний потенціал лише за рахунок імітування інноваційної продукції або взагалі не займаються інноваціями.

Висновки. Характерними особливостями розвитку національних інноваційних систем розвинених країн світу є активна державна підтримка інноваційної діяльності, орієнтація економіки на науково-інноваційний розвиток, стимулювання інновацій та ін. Такий підхід забезпечує країнам зростання науково-інноваційного потенціалу і розширення інвестиційних можливостей. Головним чинником забезпечення ефективності державної інноваційної політики є чітке розмежування сфер повноважень державних і регіональних органів управління інноваційною діяльністю, що знаходить свій прояв у положеннях державної та регіональної інноваційної політики, дозволяє уникнути дублювання функцій і реалізувати комплексний підхід у вирішенні проблем організації та регулювання інноваційної діяльності на національному, регіональному і місцевому рівнях.

Вирішальний вплив на пришвидшення інноваційних процесів в умовах глобалізації здійснюють міжнародно-інтеграційні чинники (глобальна конкуренція; міжнародна кооперація на різних рівнях; міжнародне регулювання; включення у світовий інноваційний процес; трансфер технологій), що обумовлено об'єктивною міжнародною природою інноваційного процесу.

Основними напрямками розвитку державної інноваційної політики є вдосконалення нормативно-правової бази, побудова гнучкого організаційно-інституційного середовища інноваційної діяльності, оптимізація фінансової підтримки інноваційно активних підприємств.

Література:

1. Key figures Report 2009-2010. Science, Technologies and Competitiveness // European Commission. – 2011. – P. 169.
2. За матеріалами сайту Proximity One Information resources & solutions: <http://proximityone.com/worldgdp.htm>
3. За матеріалами сайту: <http://www.rdmag.com/>.
4. R&D and Innovation System in Asia. Science and Technologies Policy Division // OECD. – 2009. – P. 17.
5. За матеріалами сайту: <http://www.stat.ee/29990>.
6. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
7. UNCTAD, World Investment Report 2009. Transnational Corporations, Agricultural Production and Development // United Nations. New York and Geneva. – 2009. – P. 27.